

ÖZBEKİSTAN BÜTÇE SİSTEMİ: GELİŞME AŞAMALARI VE GÜNCEL REFORMLAR

Bağımsızlık sonrası dönemde Özbekistan, yeni döneme uygun bir bütçe sistemi modeli geliştirmiştir. Çağdaş ülkelerin bütçe sisteminde olduğu gibi, bu sistemin başlıca amacı, elverişli bir yasal çerçeve kapsamında kamu fonlarının verimli ve rasyonel kullanımını sağlamaktır. Devlet bütçesi ve devletin kullanabileceği diğer ekonomik araçlar, ulusal ekonominin oluşturulmasında ve sosyo-ekonomik kalkınmanın sağlanmasında önemli bir rol oynadığı için büyük önem arz etmektedir. Bu yazıda Özbekistan'ın bütçe sisteminin tarihçesi ve günümüzde bulunduğu aşama değerlendirilecektir.

Özbekistan'ın bu sistemi, birkaç aşamada gerçekleştirdiği bilinmektedir. 1992-1999 yıllarını kapsayan ilk aşama, idari komuta ekonomisinden (planlı ekonomi) piyasa ekonomisine geçiş sürecindeki ilk aşamadır. Sovyetler Birliği'nin çöküşü diğer bölge ülkelerinde olduğu gibi çeşitli ekonomik sorunlar nedeniyle Özbekistan da merkezden gönderilen ve GSYİH'nin %21'ini oluşturan önemli mali yardımlardan mahrum kalmasının bir sonucu olarak ciddi bir ekonomik kriz yaşamıştır. GSYİH'daki sert düşüş, ülkenin bütçesinde gelirlerin düşmesi ve bütçe açığının artmasına neden olmuştur. Bütçe gelirlerinin yüksek vergi oranlarında oluştuğunu, bütçe harcamalarının ise ana gider kalemleri arasında sosyal yardımların olduğu söylenebilir. Çünkü

harcamaların %60'ından fazlasını sosyal ödemeler, yardımlar ve sübvansiyonlar oluşturmuştur. Yüksek enflasyon nedeniyle ulusal para biriminin tanıtılması bütçe sorunlarının çözümünde beklenen etkiyi oluşturamamış ve bu sebeple bağımsızlığın ilk yıllarında bütçe yıllık olarak değil de çeyrek dönemler bazında hazırlanmıştır. Bu aşamadaki öncelikli görev, makroekonomik istikrarın ve bütçe dengesinin sağlanması olmuştur. Özbekistan hükümeti, bütçe sisteminin yasal çerçevesini ve bütçeler arası ilişkilerin temellerini oluşturarak devlet bütçesinin uygulanmaya konması ve giderlerin finansmanı üzerindeki kontrolü sağlamıştır. Bunun yanı sıra hükümet, bütçe tahsislerinin işletmeler, kurum ve kuruluşlar tarafından verimli bir şekilde harcanması sürecindeki denetimi güçlendirmiştir. Bütçe harcamalarını azaltmak için hükümet, sosyal koruma sistemini, nüfusun en savunmasız kesimlerine önceleyecek bir şekilde reforme etmeye başlamıştır.

Genç devletin aşırı enflasyonu bastırması ve bütçe gelir ve giderlerini dengeleyerek makro ekonomik istikrarı sağlaması, birkaç yıl sürmüştür. 1990'ların ikinci yarısında, Özbekistan'ın GSYİH'sı kriz öncesi seviyeye ulaşmış ve 2000'lerin başında

GSYİH'nın büyüme oranı, nüfus artış oranını aşmıştır. 2000-2005 yılları arasında bütçenin yapımı ve tahsis süreci daha da iyileştirilmiş ve bütçe fonlarının kullanımı üzerindeki denetim daha da artırılmıştır. Bu dönem, Özbekistan bütçe sistemindeki gelişim sürecinin ikinci aşaması olarak nitelendirilebilir.

Söz konusu aşama kapsamında ülke, devlet bütçesinin uygulamaya konması konusunda SSCB'den miras kalan bankacılık sisteminden hazine sistemine geçiş yapmıştır. Bankacılık sistemi altında bütçe uygulaması Merkez Bankası ve ticari bankalar tarafından yürütülürken, hazine sistemi altında bütçe uygulaması bütçe alıcıları adına ve onların talimatı üzerine ödeme yapan hazine organları tarafından gerçekleştirilmektedir.

Bankacılık sisteminin eksiklikleri arasında, bütçe disiplininin defalarca ihlal edilmesi gösterilebilir. Bu bağlamda, bütçe uygulamasının kalitesini ve verimliliğini önemli ölçüde artırmak için hazine sistemi getirilmiştir. Buna ek olarak, bütçe harcamalarını azaltmak için düzenleyici finansman yöntemleri tanıtılmış ve kamu alımları sistemi oluşturulmuştur. Bu sistem, gerekli malların kabul edilebilir kalitede ve en düşük fiyatla tedarik edilmesini mümkün kılmıştır.

2006'da başlayan ve yakın zamana kadar devam eden üçüncü aşamada kamu mali sistemi daha da iyileştirilerek, Maliye Bakanlığı Hazinesi ve bölgesel birimleri oluşturulmuştur. Buna ek olarak, hükümet tarafından ülkenin bütçe mevzuatında bir kısım reformlar gerçekleştirilmiştir. 2013 yılı sonunda Bütçe Sistemi Hakkındaki Kanun yerine Özbekistan Cumhuriyeti Bütçe Kanunu kabul edilmiştir. Adı geçen kanun, devlet bütçesinin oluşturulması, hazırlanması, değerlendirilmesi, kabul edilmesi, onaylanması ve uygulamaya konulması süreçlerindeki ilişkileri düzenleyen temel düzenleme haline gelmiştir.

Bu aşamada verimliliği artırmak için bütçe harcamalarının performansa yönelmesi, bütçe sisteminin temel ilkelerinden biri haline gelmiştir. Başka bir deyişle hükümet, bakanlıklar, bakanlığa bağlı daireler ve diğer kurumlar bağlamında hedeflenen programların finansman sürecini sürekli izleyerek bütçe fonlarının rasyonel kullanımına vurgu yapmıştır. Bu dönemde öne çıkarılan bir diğer ilke, 'bütçe sürecindeki paydaşların sorumluluğu' ilkesidir. Bu ilkeye göre, paydaşların her biri, sürecin her aşamasında kendi eylemlerinden sorumludur.

Şavkat Mirziyoyev'in iktidara gelmesiyle, hemen hemen her alanda ülkenin kapsamlı ekonomik refahını sağlamayı amaçlayan

büyük ölçekli reformlar gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bu değişim sürecine bütçe sistemini de dahil edebiliriz. Cumhurbaşkanı Mirziyoyev, bütçe rakamlarının şeffaflığını artırmak amacıyla Ağustos 2018'de Bütçe Verilerinin Şeffaflığının ve Vatandaşların Bütçe Sürecine Aktif Katılımının Sağlanmasına Yönelik Önlemler Hakkında Karar'ı kabul etmiştir. Bu karar, bütçe fonlarının oluşumu ve harcaması üzerinde parlamento ve kamu denetimi için yeni bir düzen getirmektedir. Bunlara ek olarak, Aralık 2019'da Cumhurbaşkanı Mirziyoyev, 2020 yılı için Özbekistan Cumhuriyeti Devlet Bütçesi Hakkında Yasa'yı imzalamıştır. Özbekistan'da devlet bütçesinin ilk kez yasa şeklinde kabul edilmesi dikkat çekici bir gelişmedir. Zira daha önce devlet bütçesi cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile onaylanmaktaydı. Bu değişikliğe uygun olarak bütçe yasası, cumhurbaşkanı tarafından imzalanmadan önce Ali Meclis'in (parlamento) alt kamarası olan Yasama Odası tarafından kabul edilmiş ve üst kamara Senato tarafından onaylanmıştır. Ayrıca, ilk kez bütçe ve özel amaçlı fonların öngörülen gelir ve giderlerinin sadece bir yılı değil, aynı zamanda 2021-2022 hedeflerini de içerdiğini belirtmek gerekmektedir.

Söz konusu yasaya göre, 2020'den başlayarak Özbekistan'da parlamentonun ve yerel milletvekili konseylerinin yetkilerini genişletmeyi, ayrıca gelir elde etmek ve yerel bütçe fonlarını kullanmak için yerel yönetim organlarının bağımsızlığını sağlamayı amaçlayan yeni bütçe sistemi oluşturulmaktadır. Böylece, Ali Meclis'in kamaraları, bakanlıklar ve daireler bağlamında devlet bütçesinin harcamalarını onaylarken yerel konseyler de yerel bütçelerin harcamalarını onaylayacaktır. Tamamen yerel bütçelerin kullanımına sunulan gelir kalemlerinin listesi de genişletilmiştir. Bakanlıkların ve dairelerin orta vadeli program ve yatırım projeleri planlamasına olanak sağlayacak yeni bir bütçe takvimi de tanıtılmaktadır.

Sonuç olarak, bütçe sisteminin revize edilmesinin, ulusal ekonominin modernleşmesini sağlamak, ülkenin yatırım cazibesini artırmak ve nüfusun refahını artırmak için yeni dönemde Özbekistan hükümeti tarafından alınan önlemlerden birisi olduğunu belirtmek gerekir. Hâlihazırda Cumhurbaşkanı Mirziyoyev'in başlattığı reformlar, koronavirüs salgınının yol açtığı finansal ve ekonomik kriz nedeniyle yavaşlamış olsa da geliştirilecek alternatif girişimlerle Özbekistan'ın bu süreci başarıyla atlatacağı beklenmektedir.

Yazar Zhandos Ranov,

Avrasya Araştırma Enstitüsü, Kazakistan

Politika, Dış İlişkiler ve Güvenlik

- Türk Konseyi üyesi ülkelerin liderleri, "COVID-19 Salgınıyla Mücadelede İşbirliği ve Dayanışma" konulu bir olağanüstü video konferans zirvesi gerçekleştirdiler. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Başkanı Tedros Adhanom Gebreyesus'un da katıldığı zirveyi Türk Konseyi Dönem Başkanı, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev başlattı. Taraflar, salgınla mücadelede işbirliğini genişletme ve salgının yaratacağı sorunların üstesinden gelme konularındaki kararlılıklarını ifade ettiler (Türk Konseyi, 10.04.2020).
- Kazakistan Senatosu, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile, konsolosluk çalışanları ve aile üyelerine diplomatik dokunulmazlık ve imtiyaz sağlanması ile ilgili konuları düzenleyen hükümetlerarası anlaşmayı onayladı. Söz konusu belge, 1961 tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi uyarınca diplomatlara karşılıklı olarak vergi ve gümrüklerden muafiyet ve yargı dokunulmazlığı sağlayacaktır (Kazinform, 09.04.2020).
- Ukrayna Cumhurbaşkanı Vladimir Zelenskiy, Zaporozhye bölgesine yaptığı çalışma ziyareti sırasında Azak Denizi'ndeki operasyonel durum ve Ukrayna Donanması'nın Vostok (Doğu) deniz üssünün gelişim planı hakkında bilgilendirildi. Cumhurbaşkanı, 2020 ve 2021 yıllarında üssün altyapı tesislerinin inşa edileceği Berdyansk'taki deniz ticaret limanı bölgesini de inceledi. Vostok askeri deniz üssü, halihazırda Nikolaeiv kentinde konuşlanmıştır (Ukrinform, 11.04.2020).
- Gürcistan Sahil Güvenlik Kuvvetleri ile NATO Daimi Deniz Görev Grubu-2 (SNMG-2) gemileri, SNMG-2'nin Gürcistan'a yaptığı liman ziyareti çerçevesinde Karadeniz'de ortak deniz tatbikatına katıldı. DSÖ ve ülkenin Ulusal Hastalık Kontrol Merkezi'nin tavsiyelerine uygun olarak, tatbikat kapsamında mürettebat etkileşimi olmaksızın sadece gemi manevraları gerçekleştirildi. COVID-19'un yayılmasını önlemek için ziyaret kapsamındaki tüm sosyal ve kültürel etkinlikler iptal edildi (Georgia Today, 11.04.2020).
- Birleşmiş Milletler temsilcileri, Türkmenistan devlet kurumlarından yetkililer ile Aşgabat'ta bir toplantı düzenledi. Toplantı sırasında katılımcılar, karşılıklı çıkarları ilgilendiren önemli konuları görüştiler. Taraflar, Türkmen sağlık sisteminin altyapısının güçlendirilmesi konusu da dâhil olmak üzere özellikle, bulaşıcı hastalıkların yayılmasına karşı mücadeleye yönelik önleyici tedbirler hakkında görüş alışverişinde bulundular (Türkmenistan Dışişleri Bakanlığı, 09.04.2020).
- Tacikistan, yabancıların ve vatansız kişilerin ülkenin sınırlarını üzerlerinden giriş ve çıkışlarına geçici kısıtlamalar getirdi. Sınırı kapatma kararı, korona virüsünü Tacikistan topraklarına yayılmasını önlemek amacıyla alındı. Söz konusu kısıtlamaların, yabancı diplomatlar ve Tacikistan'da akredite edilmiş uluslararası kuruluşların ve finansal kurumların temsilcileri için geçerli olmadığı bildirildi. Ancak, bu kişiler ülkeye gelişlerinin ardından 14 gün boyunca, zorunlu karantina kuralları gereği gözetim altında tutulacaklardır (Sputnik, 10.04.2020).

Ekonomi, Finans ve Enerji

- Avrasya Ekonomik Birliği'ne (AEB) üye ülkelerin ve Moldova'nın başbakanları, Avrasya Hükümetlerarası Konseyi'nin video konferans toplantısına katıldılar. Taraflar, COVID-19'un yayılmasıyla mücadele etmek, ekonomiyi istikrara kavuşturmak, toplum ve iş dünyasını desteklemek için alınan önlemleri görüştiler. Toplantıya katılanlar, 2025 yılına kadar Avrasya Ekonomik Entegrasyonu'nun Geliştirilmesi için Stratejik Yönerge taslağını, özel koruyucu, anti-damping ve telafi edici önlemler uygulamak için kurulan mekanizmaları, elektronik ticaretin geliştirilmesini ve diğer konuları gözden geçirdiler (Priminister.kz, 10.04.2020).
- Asya Kalkınma Bankası, yakın zamanda yayınladığı Orta Asya ülkelerinin iki yıllık ekonomik görünümü raporunda korona virüs salgını nedeniyle bölgenin beş ülkesinin de ekonomilerinde keskin bir düşüş yaşanacağını tahmin etmektedir. Rapora göre, petrol fiyatlarının düşmesi, üretimin bozulması ve turizm sektörünün durgunluğu ve temel enflasyon oranlarındaki artışın hızlanmasının bölgeyi etkilemesi beklenmektedir. Uzmanlar özellikle, COVID-19'un etkileri ve azalan petrol ihracatı nedeniyle Kazakistan'daki ekonomik büyümenin 2020'de düşeceğini tahmin etmektedir (Kazak TV, 10.04.2020).
- Dünya Bankası'nın öngörülerine göre Türkiye ekonomisi 2020'de yavaşlayacaktır. Ülkenin Gayri Safi Yurtiçi Hasılası'nın (GSYİH) büyüme oranının %0.5 seviyesinde olması beklenmektedir. Bu, mevcut krizden önce tahmin edilen %3'den çok daha düşüktür. Enerji fiyatlarındaki düşüş, döviz kuru baskıları ve parasal gevşeme, daha önce %11 olarak öngörülen enflasyon oranını da etkileyecektir. Ancak, 2021'de ekonominin toparlanmasıyla, GSYİH'nin %4 oranında büyümesi ve enflasyonun %9'a düşmesi öngörülmektedir (Daily Sabah, 09.04.2020).
- Dünya Bankası'nın revize edilmiş ekonomik tahminine göre, 2020'de %0.2'lik bir düşüşün ardından Azerbaycan ekonomisi 2021 ve 2022'de istikrarlı bir şekilde büyüyecektir. 2021'de reel GSYİH büyümesinin %2.2 olması ve bu rakamın 2022'de %2.4'e çıkması beklenmektedir. 2020'de %5.5 oranında büyüyecek olan ülkenin tarım sektörünün, 2021 ve 2022'de %5.4'lük büyüme ile istikrarlı kalması tahmin edilmektedir. Sanayi üretimi, 2020'de %1 oranında azalış gösterdikten sonra, önümüzdeki iki yıl içinde sırasıyla %0.7 ve %0.1 oranında büyüyecektir (Dünya Bankası, 08.04.2020).
- Ukrayna, 2019-2020 döneminde 47 milyon tonluk rekor seviyede tahıl ihracatı etti. Bu tutar, bir önceki döneme göre %21 oranında artış göstermiştir. Rapor edilen ihracat hacmi, 18.1 milyon ton buğday, 24 milyon ton mısır ve 4.4 milyon ton arpa içermektedir. Bununla birlikte hükümet, korona virüs salgını nedeniyle iç piyasada ekme fiyatları ve arzla ilgili endişeler doğrultusunda buğday ihracatına kısıtlamalar getirmiştir (Reuters, 08.04.2020).
- Beyaz Rusya Tarım ve Gıda Bakanlığı ve Çin Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Derneği Çalışma Komitesi, stratejik işbirliğini geliştirmek üzere beş yıllık bir mutabakat anlaşması imzaladı. Belge, tarım ve gıda ürünlerinin yanı sıra, "geleneksel Çin tıbbi" ürünlerinin hazırlanmasında kullanılan hammaddelerin de Çin'e ihracatına imkan sağlayacaktır. Çin tarafı, Beyaz Rusya menşeli ürünlerin Çin'e tedarik edilmesi için bir platform oluşturulması ile Çinli iş ortaklarının bulunması konusunda yardımcı olacaklarını beyan etmişlerdir (BelTA, 08.04.2020).

Toplum ve Kültür

- Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın açıklamasına göre Azerbaycan ve Türkiye, balabanın (silindir şeklinde delikli, çift kamışlı nefesli bir enstrüman), UNESCO Kültürel Miras Listesi'ne dahil edilmesi için ortak bir başvuruda bulundu. Öte yandan, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan, Nasreddin Hoca'nın hikayeleri'nin de listeye dahil edilmesini sağlamak üzere ortak bir başvuru yaptılar (Trend, 06.04.2020).
- Taşkent Devlet Pedagoji Üniversitesi, Emir Timur'un dünya tarihindeki rolü hakkında bir videokonferansa ev sahipliği yaptı. 20 Özbek yükseköğretim kurumundan 130'dan fazla akademisyen ve öğrencinin katıldığı etkinlikte, Emir Timur'un hayatı ve mirası konularında devam eden ve gelecekte yapılması planlanan araştırmalar hakkında görüş alışverişinde bulunuldu (UzA, 11.04.2020).
- Özbekistan, Tacikistan'a COVID-19 ile mücadelede kullanılmak üzere insani yardım gönderdi. Özbekistan'ın Surkhandarya bölgesinden Duşanbe'ye hareket eden trende, koruyucu tulumlar, gözlükler, sıvı sodyum hipoklorit, solunum maskeleri, eldivenler, ateş ölçerler ve unlu ürünleri yer almaktadır. Korona virüs salgını sürecinde Özbekistan, daha önce de Afganistan, Çin, İran ve Kırgızistan'a insani yardım malzemeleri göndermiştir (UzA, 09.04.2020).
- Çin'in, korona virüs ile mücadele kapsamında Kazakistan'a gönderdiği 10 Çinli tıp doktoru ve 5,5 ton insani yardım malzemesi Nur-Sultan'a ulaştı. Çinli uzmanlar, Kazakistan'ın Sağlık Bakanlığı Ulusal Halk Sağlığı Merkezi'ni ziyaret ederek ülkedeki mevcut epidemiyolojik durum ve COVID-19'un yayılmasına karşı alınan önlemler hakkında bilgi aldılar. Çinli uzmanlar, kendi deneyimlerini paylaşmak üzere 15 gün boyunca Kazakistan'ın çeşitli bölgelerine ziyaret ederek, buralardaki doktorlarla buluşacaklar (Tengrinews; Kazinform, 10.04.2020).
- ABD, COVID-19 ile mücadele etmeye başlayan Türkmenistan hükümetine 920,000 doların üzerinde bir yardım tahsis etmiştir. Fonlar, laboratuvar sistemlerinin hazırlanması, epidemiyolojik gözetimin güçlendirilmesi, hastalık vakalarının araştırılması, erken tanı ve teknik uzmanların hazırlıklarının desteklenmesi gibi alanlarda kullanılacak. Ayrıca, ABD Büyükelçiliği ile Türkmen makamları, ABD vatandaşlarının Türkmenistan'dan ABD'ye gönderilmesi için gerçekleştirilecek uçuşlar için işbirliği yapmaktadır (Türkmenistan ABD Büyükelçiliği, 06.04.2020).
- Gürcistan, COVID-19'un neden olduğu hastalık ve ölüm oranları açısından da dünya çapında 109. ve Avrupa'da 50. sıradadır yer alarak yayılma listesinde çok iyi sonuçlara sahip ülkelerden birisidir. Avrupa'da sadece Lihtenştayn, Monako ve Vatikan'da Gürcistan'dan daha az ölüm sayısı bulunmaktadır. Şubat 2020 tarihinden bu yana Gürcistan'da 195 kişi hastalığa yakalanmış, bunların 39'u iyileşirken ikisi de hayatını kaybetmiştir (Agenda.ge, 07.04.2020).